

Jaroslav Bidlo jako historik ruských dějin

- základní informace k osobnosti Jaroslava Bidla především v: Aleš HRABOVSKÝ: *Jaroslav Bidlo jako historik východoevropských dějin*. Diplomová práce FF MU, Brno 2005. Marek ĎURČANSKÝ, *Jaroslav Bidlo a Gollova škola*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci. České Budějovice 2005, s. 449.
- Jaroslav Bidlo (1868-1937) patří mezi významné představitele českého meziválečného dějepiscectví. Především je zakladatelem české univerzitní historiografie ruských a východoslovanských dějin vůbec, byl jmenován prvním profesorem dějin východní Evropy a Balkánského poloostrova na Univerzitě Karlově.
- Na české Karlo – Ferdinandově: Bidlo se však nakonec rozhodl pro studium dějin slovanských národů. Absolvoval semináře K. Jirečka, Jaroslava Golla, zvláštní vliv na něj měl Josef Emler, v jehož kurzech si osvojoval znalosti staroslovanské filologie. Výraznou osobní podporu našel Bidlo u J. Golla, který mu pomohl získat zahraniční pobyty: roku 1893 vyslal mladého Bidla na univerzitu do Krakova, aby tam studoval polské dějiny a sbíral materiál k práci o Jeronýmu Pražském a jeho pobytu v Polsku. Obdobně pobyt v Rusku.
- Materiál, který Bidlo nashromáždil v Polsku a Rusku se stal základem jeho nejvýznamnějšího badatelského počínu – čtyřsvazkového pojednání: *Jednota bratrská v prvním vyhnanství (1548-1561)*. První tři díly přitom vyšly mezi lety 1900 a 1909, poslední pak roku 1932. Bidlo zde dokonale uplatnil kritickou erudici historika i teologické znalosti, práce je dodnes považována v českém prostředí pro téma polského exilu Jednoty bratrské za nepřekonanou.
- Přiznáním odborné způsobilosti umožnilo J. Bidlovi začít v zimním běhu roku 1900-1901 dráhu univerzitního učitele seminářem *Rusko a Polsko v XVI. století*. Shodou okolností téhož roku začal přednášet J. Šusta a J. Pekař. Bidlo je dnes počítán k první generaci Gollových žáků.
- Bidlo se stal průkopníkem dějin Byzance u nás (spis *Byzantská kultura* roku 1917).
- R. 1906 byl Bidlo jmenován mimořádným, o čtyři roky později profesorem řádným. Po první světové válce se přirozeně dostal do pozice nestora české slavistiky, a jako jeden z přímých žáků Jaroslava Golla stál v čele českého dějepiscectví vůbec. Tuto roli hrál až do své smrti roku 1937. Je třeba však kriticky zmínit, že zatímco pro popularizaci ruských nebo polských dějin v domácím prostředí udělal Bidlo skutečně mnoho, svůj další úkol – tedy výchovu pokračovatelů, svých žáků – nesplnil zcela tak, jak by se dalo od zakladatele oboru očekávat. Bidlo měl vlastně jen dva velké žáky – Miladu Paulovou, která se zaměřovala na dějiny Byzance, a Josefa Macúrka, zakladatele studia východoevropských dějin v Brně.
- Bidlovy publikace věnované východoevropským dějinám jsou populárně psanými příručkami. Jeho knihy do značné míry charakterizuje až překvapivý „rozmach pera“ vytvářející dějinné fresky, postihující často na nemnoho stranách

rozsáhlé dějinné období. Přitom zůstával Bidlo žákem Gollovy dílny, tedy historikem, který se ve svých pracích snažil vycházet od shromáždění vyčerpávajícího souboru fakt. Na straně jedné neobyčejná detailnost a zároveň sklon k filozofii dějin. Je to patrné i na jeho nejvýznamnější práci, kterou věnoval obecně dějinám Slovanů – tedy v roce 1927 vydanou knihu *Dějiny Slovanstva*. Byl to Bidlův druhý pokus o ucelenější syntetické pojednání dějin Slovanstva jako celku – prvním byl příspěvek o náboženských a církevních poměrech u Slovanů, který zveřejnil kolektivním díle *Slovanstvo - obraz jeho minulosti a přítomnosti* (1912). Základní momenty jeho historického zájmu se objevují ale objevují už v práci *Byzantská kultura* z roku 1917, která je charakterizována stručně jako pokus, jímž autor chtěl ukázat, proč měla středověká Evropa dvojí kulturu, západní a východní a objasnit vyrůstání těchto kultur ze společné základny římského impéria. Z významných prací Jaroslava Bidla zmiňme ještě v roce 1907 a 1908 vydané dva díly drobné a především popularizační syntézy *Dějiny Ruska v 19. století*. Do třetího a pátého dílu velké syntézy, meziválečné „vlajkové lodi“ českého dějepisce, *Dějiny lidstva* napsal kapitoly o dějinách byzantských, bulharských, ruských, polských a říše velkomoravské.

- Velký ohlas měla Bidlova přednáška *Was ist die osteuropäische Geschichte*, již pronesl na VII. Mezinárodním sjezdu historiků ve Varšavě (1933). Rozsáhlý Bidlův referát, který se pokusil souhrnně vymezit pojem východoevropských dějin a zodpovědět otázku co je vlastně východní Evropa, se setkal s živou reakcí jiných významných historiků východní Evropy (Marceli Handelsman a Oskar Halecki). Následná dlouhodobá diskuse, která se vedla především na stránkách zahraničních časopisů, patří určitě k tomu nejzajímavějšímu, co bylo k problému vymezení východní Evropy a jejích dějin kdy napsáno.

Bidlova koncepce slovanských dějin

- **Proč Bidlo a ruská revoluce?** Těžiště jeho díla neleží v problematice samotné ruské revoluce, i když se jí po roce 1918 ani on nemohl vyhnout. Bidlo byl především historikem, který se snažil o ucelenou koncepci slovanských dějin, který směřoval k teoretickému promýšlení dějin východní Evropy. Bidlo se snažil hledat odpovědi na otázky: čím se východní Evropa liší od Západu? Jaká je podstata Ruska, jeho odlišnost, kořeny carismu? Jsou to otázky, které však se samotnou ruskou revolucí souvisí. Pokud se snažíme pochopit ruskou revoluci z hloubky, pokud nám nestačí povrchní konstatování událostní historie, musíme jít ke kořenům dlouhodobých projevů, nebo se o to specifickou koncepcí alespoň pokusit. Musíme si objasnit, kde má původ absence občanské společnosti, kde specifická despotická tvář ruského carismu, nevzdělanost obyvatelstva, v čem se státní moc Ruska počátku 20. století liší od té evropské a proč tomu tak je. Musíme si ujasnit, zda něco jako odlišnost východní Evropy vůbec existuje. Podobné otázky řešil Bidlo velmi intenzivně.
- **Teoretické základy přístupu J. Bidla ke slovanským dějinám:** Minimálně od roku 1911 se Bidlo zabýval právě myšlenkou napsat souhrnné dějiny slovanských národů. Je to vědecký cíl, který je na straně jedné odvážný a nesmírně složitý, na straně druhé vyvrací zažitý zjednodušující pohled, že se Gollova škola jakýmkoli obecnějších syntézám nebo přímo filozofičtějším obrazům dějin vyhýbala. Podstatné je, že Bidlo sám ve svém díle pracoval na obou podobách historie: na

straně jedné zmiňme opět jeho *Jednotu bratrskou v prvním vyhnanství*, která je pečlivým registrováním a vypisováním údajů z dějin Jednoty po nucené emigraci do Polska. Na straně druhou onu filozofii dějin představují právě a především ty Bidlovy publikace, které věnoval slovanským dějinám. V nich se totiž pokusil dívat se na dějiny Slovanů shora, v dlouhém časovém rozmezí několika století spojuje se snahou najít to, co bylo v těchto dějinách pro Slovany společné a co by tedy mohlo být smyslem jejich dějin. Jeho stěžejní publikace *Dějiny Slovanstva* je, zjednodušeně řečeno, jednou velkou historickou esejí. Esejí, která se poněkud paradoxně skládá z detailních popisů vnitřního vývoje jednotlivých slovanských států. Forma této práce tedy ukazuje všechna úskalí snahy zkombinovat faktografii a esejistický přístup.

- Klíčová Bidlova teze: byl přesvědčen o tom, že něco jako samostatné dějiny východní Evropy existuje. Vycházel totiž z myšlenky o **dualitě evropských dějin**. Přestože původně tvořily evropské dějiny jeden celek, a Evropa vůbec vyrůstá ze společného základu jednotné antické kultury, nejpozději v raném středověku dochází k jejímu rozdělení na dva celky. V základech Bidlových prací je zřetelné přesvědčení o existenci dvou hlavních a ve svých vlastnostech odlišných evropských kultur, nebo, jak sám říká, kulturně – civilizačních okruhů Evropy západního **světa románsko - germánského** na straně jedné a východního **řecko - slovanského** na straně druhé.
- Základem difference těchto civilizačních okruhů je moment náboženství, chápaného ve smyslu širšího světového názoru. Bidlo chápal celý evropský východ jako dědice byzantské kultury a tedy i byzantské formy křesťanství.
- Specifické znaky byzantského (východoevropského světa) dle Bidla: sklon k kontemplaci, teoretizování, pasivita, caesaropapismus, větší význam náboženství pro každodenní život, přesvědčení „*co je starší, to je lepší*“, sklon ke stagnaci a strnulosti.
- Problém: jestliže je základním znakem východní Evropy náboženství, pak kam zařadit nepravoslavné národy (Polsko, Rumunsko, Arménie aj.)? Na to poukázal i Bidlův žák Josef Macůrek.
- Odlišnost světa řecko - slovanského a románsko - germánského však nechápe Bidlo zcela striktně. Neznamená to, že by byla Evropa dle Bidla rozdělena neproniknutelnou hranicí a tvořila dva zcela odlišné světy. Oba civilizační celky spolu naopak souvisí, samozřejmě se ve svém vývoji ovlivňují. Vyrůstají totiž z jediného společného základu: antické kultury římské.
- Otázka slovanské jednoty. Bidlo chápal Slovany jako specifický jednotný etnický celek: „*Vycházíme-li z předpokladu, že Slované nebo slovanští národové dohromady jsou a od pradávna byli zvláštní národopisný celek...*“¹ Na slovanskou minulost i budoucnost se pak díval často očima romantismu 19. století. Opakoval i Palackého tezi o trvalém potýkání se Germánů se Slovany, dokonce v tomto smyslu interpretoval i první světovou válku. Pokud se zamýšlel o dalším vývoji slovanských národů, počítal i s možností vytvoření jednoho

¹ Jaroslav BIDLO, *Dějiny Slovanstva*. s. 5.

slovanského státu. Reálná blízkost a jednota Slovanů umožňuje historikovi sepsat jednotné slovanské dějiny.

- Dějiny Slovanů procházejí různými fázemi vzestupu a úpadku. Vzestup od počátku 19. století. Slované se začínají obrozovat, čehož projevem je postupné osamostatňování malých slovanských národů ve střední Evropě a na Balkáně.
- První světová válka: dle Bidla jednoznačně střet Slovanů a Germánů. Vypukla kvůli snaze Rakouska a Německa podrobit Srbsko a anulovat tak slovanské zisky, kterých bylo v rámci Rakouské monarchie dosaženo ve druhé polovině 19. století. Rusko opět sledovalo slovanské cíle a plnilo svou slovanskou úlohu, to je Bidlovo nezlomné přesvědčení (odlišnost od pohledu Jana Slavíka či Masaryka).

Rusko a ruské dějiny v koncepci Jaroslava Bidla

- dějinám Ruska se Bidlo věnuje přirozeně ve svých syntetických pojednáních, zvláště pak v *Dějínách Ruska v 19. století*. Vznik tohoto velmi stručného přehledu zdůvodňoval snahou seznámit české prostředí s ruskými dějinami. Tedy psal na společenskou objednávku: „*Má vyhověti potřebě nejnnutnějšího poučení o Rusku, které nepřestává obracet k sobě všeobecnou pozornost.*“²
- Největším „úlovkem“ byzantské kultury se stal právě se rodící ruský stát. Rusko jako nástupce Byzantské říše zdědilo mnohá její specifika. I zde byl panovník hlavním představitelem církve, i zde dle Bidla hrál moment náboženství zásadní roli v životě společnosti. I zde nacházela silnou odezvu zásada „*co je starší, to je lepší*“. I na Rusi časem převládlo přesvědčení o vlastní výjimečnosti, starobylosti a nezkaženosti.
- Ale: ruská civilizace přirozeně není pouze dědičkou byzantské kultury, i když ta hraje v ruském prostředí podle Bidla skutečně roli nejdůležitější. Od 17. století na ní silně působí kultura západoevropská, která vůbec od sklonku novověku výrazně roste a expanduje, a to celosvětově. Vedle toho i ovlivnění Turkotatary. Zápas s nimi nejdůležitějším znakem ruských dějin. Historie tohoto zápasu je delší než 1000 let a končí teprve na konci 19. století – ovládnutí jihosibiřských stepí a Turkestánu.
- I pro Bidla se stal centrální osobností ruských dějin Petr Veliký (shoda s Masarykem) – reformy nasměrovaly Rusko do Evropy, ale nešlo o skutečné reformy sociální a hospodářské, ale především politické. Sociální problém – agrární otázka – zůstává nerozřešen do 19. století.
- Rusko 19. století: nedostatek měst a slabost střední třídy, zaostalost venkova, celková nízká kulturní úroveň, z ní pramenící strach ústředních orgánů před prováděním reformy. Přitom se ale Bidlo chybně domnívá, že snaha o reformy vycházela od vládnoucích kruhů, jakoby i inteligence pouze přejímala odhodlání šlechty ke změnám. Úplatnost byrokracie. Zmiňuje i napětí mezi zaostalostí a snahou proměnit najednou Rusko v nejpokročilejší socialistickou zemi světa. „*Osudné ovšem bylo, že ohromná většina ruské společnosti žila ve světovém názoru byzantského mnicha 3. století po Kristu a že proti ní mladé pokolení*

² Jaroslav BIDLO, *Dějiny Ruska v XIX. století*, Praha 1907, s. I.

*hlásalo nejmaterialističtější filozofii Feuerbachovu – jak to výstižně vyjádřil Masaryk ve svém „Rusku a Evropě“.*³ Zde se projevuje zřetelné Bidlovo ovlivnění Masarykovým pohledem (*Rusko a Evropa*). Připouští všeobecnou krizi a napětí, atentáty a stávky, útoky proti velkostatkům.

- Bolševismus – zmiňuje se jen velmi opatrně, hovoří o krizi. Je vnitřně přesvědčen, že se Rusko vrátí na cestu k demokracii, a že bude možná cesta ke slovanské jednotě. Nepovažuje bolševismus za revoluci, ale „převrat“. Jde o katastrofu, kterou bylo Rusko vyřazeno z rodiny evropských velmocí. Hlavním zdrojem dle Bidla byl spor mezi dvorem-byrokracií-šlechtou na straně jedné a panovníkem na straně druhé (zde tedy omyl!). Vysvětluje revoluci výlučně politicky, tedy jako důsledek špatné diplomacie, špatné války a snahy uzavřít předčasný mír s Německem. Je tedy zřejmé, že Bidlo situaci kolem bolševické revoluce nedocenil a nepochopil vývoj po roce 1917, jeho koncepce slovanské jednoty tak v meziválečném období působí nepatřičně a vzbuzuje spíše rozpačitý úsměv. Souhrnně: považoval bolševismus za dočasný jev.
- Kritika Bidlovy koncepce dějin Slovanů a východní Evropy: Bidlo byl prvním autorem, který se v českém prostředí pokusil o ucelené pojetí slovanských dějin. Jeho koncepce se však setkala i s několikerým odmítnutím. Na domácím poli se nejvýraznějším Bidlovým kritikem stává jeho dlouholetý žák, historik Jan Slavík. Za sporem obou autorů je třeba hledat nejen důvody vědecké, ale též četné osobní antipatie zřetelné od doby Slavíkova studia na UK. Slavík vytýkal neslučitelnost Bidlovy snahy propojovat hledání smyslu slovanských dějin a hutný faktografický přístup. Nejvíce však Slavík napadal přímo původnost a originalitu Bidlovy práce, když ji označil za nepůvodní. Bidlo nese-psal nic jiného než variaci na dávno překonané schéma, že dějiny jsou soubojem Slovanů a Germánů. Evropu nelze dle Slavíka dělit do dvou umělých civilizačních okruhů – Evropa je oblastí, kde se jednotlivé kulturní vlivy neustále prolínají. A už vůbec nelze hledat základ údajné východoevropské civilizace v momentu náboženském. Bidlova koncepce ale vyvolala diskusi i na mezinárodním historickém poli. Bidlo svůj pohled na východní Evropu a její dějiny souhrnně prezentoval na VII. mezinárodním sjezdu historiků ve Varšavě roku 1933. Na projev následně reagovali mimo jiné velké osobnosti evropské meziválečné historie, polští historikové Marcell Handelsman a Oskar Halecki. Obecně odmítnuta vize duality evropských dějin nebo minimálně základ této duality (náboženství).
- jednoznačným přínosem Bidlova působení je fakt, že v mnohém dějiny východní Evropy do českého prostředí uváděl. Sepsal hned několik dodnes zajímavých publikací. Snažil se o hlubší pochopení dějin. Na druhou stranu ulpěl jeho pokus na poněkud nesourodém propojení filozofických úvah a vyčerpávající faktografičnosti. Problémem konfliktnost jeho povahy, neboť zasahovala i do komunikace se žáky a studenty.

³ Tamtéž, s. 210.